

Теоретичний аналіз категорії «професійна компетентність соціального педагога»

У статті наведена характеристика та аналіз категорії «професійна компетентність соціального педагога» у сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, впровадження компетентнісного підходу в системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність соціального педагога.

Сергей Товщик

Теоретический анализ категории «профессиональная компетентность социального педагога»

В статье приведена теоретическая характеристика и анализ категории «профессиональная компетентность социального педагога» в современных отечественных и зарубежных исследованиях, внедрение компетентного подхода в системе профессиональной подготовки будущих социальных педагогов

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность социального педагога.

Sergiy Tovchshyk.

The theoretical analysis category «Professional Competence of Social Pedagogue»

In the article the category of the "professional competence of social pedagogue" in the modern domestic and foreign research is analyzed, the characteristics of this category are presented, it is also described the implementing the competency approach in the system of professional training future social pedagogues.

Key words: competence, professional competence of social pedagogue

Актуальність і стан дослідженості проблеми. Компетентнісний підхід, як нова освітня парадигма, носить об'єктивний характер і викликана до життя суттєвими соціальними та економічними змінами в сучасній цивілізації, що визначили нову тенденцію руху від «кваліфікації» до «компетенції», його основою є ідея міжнародного визнання результатів освіти, яка практично втілюється у вигляді

реформ Болонського процесу. Розуміння компетентнісного підходу, а також стратегія його впровадження повинні бути співставлені з уже наявними науковими розробками, але і зі змінами нормативно-правового, економічного, соціально-психологічного статусу, що відбуваються в освіті в першу чергу, перспективами європейської інтеграції України. В цих умовах процес професійного навчання набуває особливого значення як фактор розвитку суспільства через професійний розвиток кожної особистості. Він перетворюється в процес придбання суб'єктом учіння досвіду діяльності з метою досягнення професійно та соціально значущих компетентностей (компетенцій). Звідси саме компетентнісний підхід може стати ефективною методологією побудови практико-орієнтованої освіти в ХХІ столітті.

В сучасній психолого-педагогічній науці проблемі професійної підготовки соціальних педагогів приділяється значна увага дослідників. Загалом, проблема професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів знайшла своє відображення в наукових положеннях теорії соціальної педагогіки (І. Зверєва, М. Галагузова, А. Капська, Л. Коваль, І. Липський, А. Мудрик, А. Рижанова, Л. Штефан); соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в різних соціумах (О. Безпалько, Г. Лактіонова, В. Оржеховська, Ю. Поліщук, С. Савченко, В. Тесленко). Питанням професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних науковців (Р. Вайнола, Л. Міщик, В. Поліщук, В. Сорочинська, С. Харченко та ін.), загальнотеоретичні питання професійної підготовки та змісту професійної освіти досліджували такі науковці: А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Безпалько, Р. Вайнола, В. Галузинський, М. Євтух, Л. Завацька, Зверєва, Зязюн, А. Капська, О. Карпенко, Т. Левченко, Л. Міщик, Н. Ничкало, В. Поліщук, Т. Семигіна, І. Трубавіна; дослідженням процесу формування професійних умінь займалися: А. Бойко, С. Гончаренко, І. Іванова та інші [1;7;9;12].

Проблеми компетентнісного підходу як на рівні загальноосвітнього навчання, так і на рівні навчання у вищих навчальних закладах досліджували такі українські науковці як В. Болотов, В. Серіков, А. Овчарук, О. Пометун, О. Локшина, О. Савченко, С. Трубачова, Л. Паращенко та ін. Осмислення засадничих питань взаємозв'язку компетенцій та компетентностей, розроблення вимог до компетентності та їх вимірювання відображено в працях зарубіжних і вітчизняних

учених (Дж. Равен, А.Хуторской, Н.Бібік, Л.Ващенко, І.Єрмаков, О.Локшина, О.Овчарук, Л.Паращенко, О.Пометун, О.Савченко).

В основі методології компетентнісного підходу у вищій освіті знаходиться концептуальне положення щодо необхідності зміни традиційного репродуктивного навчання творчо-дієвим, яке повинне сприяти не тільки оволодінню знань, умінь, навичок, а й особистісному розвитку студентської молоді, формуванню системи соціокультурних потреб, самоактуалізації та самоздійсненню особистості, окрім підготовки індивіда в якості спеціаліста (фахівця), професіонала. Концептуальна сутність даного підходу полягає у наданні студенту можливості оволодіти чітко визначеною системою професійних компетенцій, у використанні специфіки діяльнісного та особистісно-орієнтованого підходу на противагу знаннєво-орієнтованому підходу як умови покращення якості підготовки фахівців і модернізації вищої освіти.

Процес реформування системи вищої освіти пов'язаний з розробленням і впровадженням компетентнісного підходу в систему професійної підготовки фахівців. Якісним показником функціонування системи вищої професійної освіти є формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста. Метою та результатом освітнього процесу стає формування компетентності, що відображає результати навчання, шкалу цінностей, систему мотивації до певного виду діяльності, спілкування, поведінку, а також соціально-моральні норми, особистісні характеристики спеціаліста та його взаємодію із соціальним середовищем.

Метою статті є аналіз категорії «професійної компетентності соціального педагога» у сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.

Поліпарадигмальний характер соціально-педагогічної діяльності зумовлює застосування досить великої кількості наукових підходів до організації підготовки соціальних педагогів. Змістом університетської підготовки майбутніх соціальних педагогів є створення умов для становлення соціально та професійно компетентної особистості, основними з них можна вказати наступні: акмеологічний, особистісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, системний, компетентнісний. Узагальнення результатів вивчення сучасного стану професійної підготовки соціальних педагогів свідчить, що теоретичні напрацювання розробки та впровадження компетентнісного підходу у систему професійної освіти

недостатньо використовуються для подолання суперечностей між постійно зростаючими вимогами суспільства до рівня професійної компетентності соціальних педагогів і реальним рівнем їх професійної підготовленості; між сферами професійної діяльності соціальних педагогів та визначеним напрямом їх професійної освіти; між потребою суспільства в підвищенні престижу суб'єктів соціально-педагогічної діяльності і їх недостатньою професійною компетентністю; між постійним розширенням сфер, функцій, запровадженням інноваційних технологій професійної соціально-педагогічної діяльності і традиційно-репродуктивним характером функціонування системи професійної підготовки фахівців, між реальними можливостями навчальних закладів і новими освітніми потребами суб'єктів навчального процесу, споживачів освітніх послуг [13, с.82].

Перехід до компетентнісного підходу в освіті, на думку більшості дослідників і практиків, означає переорієнтацію змісту з процесу на результат освіти, а результатом формування професійної компетентності є спроможність (здатність) спеціаліста відповідати динамічним умовам і запитам ринку праці, володіти відповідним потенціалом для практичного розв'язання професійних проблем, пошуку свого професійного «Я» в соціальній структурі суспільства. [6, с.34 – 42.]. І.А.Зимняя зазначає, що стратегічний напрямок модернізації змісту освіти орієнтовано на «компетентність» і «компетенції» [5].

Узагальнюючи досвід вищеназваних науковців, можна стверджувати, що під компетентністю доцільно розуміти комплексну інтегровану рису особистості, яка визначає рівень особистісного розвитку та професійної підготовки, що складається у процесі освіти та виховання. Ця якісна характеристика особистості передбачає не тільки структуровані набори знань, вмінь, навичок, але й відношення, творчі здібності та аналітичне мислення, що дозволяють особистості студента виявляти, ідентифікувати та вирішувати незалежно від контексту проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Компетентність побудована на комбінуванні взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, всього того, що можна мобілізувати для активної діяльності випускника вузу [9, с.45].

Поняття «компетентність» на сьогодні знаходиться в епіцентрі сучасної психолого-педагогічної науки, оскільки розкриває якісно нові перспективи

розуміння значення освіти, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який має не лише необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність[17,с. 38]. Компетентність ставить високі вимоги до самостійності особистості, її вміння брати на себе відповідальність, здатності діяти конструктивно, раціонально, гнучко, активно, творчо; до оптимістичної самовіддачі життю, здатності поєднувати свою індивідуальність з умовами життя.

Динамічний та суперечливий характер розвитку сучасного суспільства ставить свої вимоги до успішної інтеграції особистості, вимагає дедалі більше зусиль самої людини і передбачає розвиток загально-особистісної компетентності. Сьогодні тільки та особистість може повноцінно діяти у суспільстві, яка здатна зробити самостійний вибір, прийняти самостійне рішення. Ці та інші обставини соціального функціонування людини зумовлюють потребу в оволодінні сучасними компетенціями, які дають можливість реалізувати в житті пізнавальний, духовно-моральний, творчий, комунікативний та естетичний потенціали розвитку особистості. У процесі творчості життя найповніше розкривається природа та цінність компетентності, в якій відображаються когнітивні, операційно-технологічні, мотиваційні, етичні, соціальні та поведінкові аспекти. Компетентність розкриває міру включеності індивіда в активну дію, здатність ефективно розв'язувати проблемну ситуацію життя, мобілізуючи при цьому знання, уміння, досвід, цінності. Компетентність не зводиться ні до знань, ні до навичок; її можна розглядати як можливість установа зв'язку між знанням і ситуацією, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дію), що підходять для розв'язання проблеми [4,с. 102 – 103.].

Дослідження проблеми компетентності особистості у вітчизняній педагогіці та психології більшою мірою пов'язані з вивченням феномену професійної компетентності. Аналіз сучасного розуміння різними вченими професійної компетентності дозволяє розглядати її як: сукупність знань та умінь, які визначають результативність професійної праці [2, с. 65]; комплекс професійних знань і професійних значущих особистісних якостей [8]; прояв єдності

професійної та загальної культури особистості [15].

Незважаючи на те, що терміни «компетентність», «компетентності», «компетенція», «компетенції», часто зустрічаються в науковій психолого-педагогічній літературі, вони не є однозначними і, за висловами деяких європейських науковців (Г.Халаш, Д.Куллахан) [16,с.1], безпроблемними. Дискусійність питання співвідношення та поєднання категорій «компетентність особистості» з категорією «компетенції особистості» зумовлює необхідність теоретичного аналізу проблеми компетентності. Розрізняючи терміни «компетентність» і «компетенція», В.В.Краєвський і А.В.Хуторской пояснюють, що компетенція означає коло питань, в яких людина обізнана й має досвід, а компетентність – це поєднання відповідних знань і здібностей у певній сфері діяльності, що дають змогу ефективно діяти в ній [17, с. 56]. Функції компетенцій в навчанні відображають соціальне замовлення на підготовку молоді, є умовою реалізації особистісних смислів навчання, є міжпредметними елементами змісту освіти, дозволяють пов'язати теоретичні знання з їх практичним використанням; становлять собою інтегральні характеристики якості професійної підготовки фахівців.

Система професійної підготовки соціальних педагогів передбачає єдність, взаємозумовленість, неперервність і наступність функціонування системних (ціннісний, змістовий, функціональний, технологічний, професійно-особистісний, нормативно-правовий, діяльнісний, діагностично-корекційний) і структурних (допрофесійний, різнорівневий професійний і післядипломний) компонентів, що є необхідною умовою професійно-особистісного формування фахівця, доповнення і поглиблення професійної підготовки, забезпечення можливості навчання упродовж усього життя, переходу фахівця на новий, вищий рівень професійної компетентності, варіативності і можливості інтенсифікації цих переходів[13, с. 12].

Переважає більшість дослідників поняття «компетентність» розглядає як дослідну категорію, що характеризує людину як суб'єкт професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої професійні повноваження. Змістовий аналіз результатів теоретичних і практичних досліджень проблеми професійної компетентності соціального педагога свідчить про варіативність у розумінні

сутності, підходах до визначення, визначенні структури, технологій її формування у студентів – майбутніх соціальних педагогів. Наведемо визначення професійної компетентності різними авторами-дослідниками з метою визначення спільних і відмінних характеристик даного феномену. Професійну компетентність соціального педагога визначають як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що передбачає досконале володіння теоретичними знаннями та практичними навичками, вміння застосовувати їх у процесі професійної діяльності, здатність творчо вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї діяльності, а також професійне зростання шляхом постійного розвитку, самовдосконалення та самоосвіти [3, 8, 10, 12].

Професійна компетентність є не лише невід'ємною складовою процесу соціалізації (трудова стадія, професійна соціалізація) особистості, а й показником успішності її перебігу. Розвиток професійної компетентності – це активний процес, що триває протягом трудового життя людини; розгортається послідовно у відповідності з професійним становленням особистості, на кожному етапі професійного розвитку фахівця набуваючи нових форм. У своєму формуванні проходить ряд етапів: професійна адаптація, професійна ідентифікація, професійна індивідуалізація та професійна персоніфікація [2].

Аналіз результатів досліджень з означеної проблеми професійної компетентності показує, що поки термін «компетентність» в професійній педагогіці отримав завершене теоретичне оформлення у загально педагогічному розумінні, в основному вживається в тих випадках, коли йдеться про достатньо високий рівень кваліфікації та професіоналізму фахівця. Однак, специфіка соціально-педагогічної діяльності висуває свої специфічні вимоги до формування професійної компетентності соціального педагога.

Розгляд сутності проблеми професійної компетентності передбачає вирішення питання співвідношення понять «компетенція» і «компетентність». Компетенція і компетентність – це не одне і теж. Компетенція – це здатність фахівця мобілізувати в професійній діяльності свої знання, уміння, а також узагальнені способи виконання своїх дій. Інакше кажучи, компетенція відкриває перед суб'єктом можливість здійснення ним цілеспрямованої діяльності.

Компетенція – це зовні задана вимога, норма, коло повноважень, що регламентується законами, нормативно-правовими актами, правами, обов'язками. Компетенції – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, студента, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності[3,с.409]. Компетенції можна розуміти як соціально закріплений результат, їх можна виділити як складові структури професійної компетентності та означити як реальні вимоги до засвоєння суб'єктами навчання сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. Компетентність того, хто навчається, є основним якісним показником освітнього процесу у ВНЗ, а досягнення компетентності відбувається через здобуття суб'єктом навчання необхідних компетенцій, які складають педагогічну мету професійної підготовки спеціаліста. «Компетентність» визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбуваються через здобуття нею необхідних компетенцій. Компетентність є результатом набуття компетенції.

Компетентність – це певна «здатність» або «потенціал», що є характеристикою, мірою того, що може робити індивід. Компетентність – це володіння відповідною компетентністю, котра включає особистісне ставлення до неї і до предмету діяльності. Компетенція використовується частіше для визначення меж дії фахівця, а компетентність для оцінки його якості, як здатність і готовність до вирішення завдань своєї професійної ролі.

Професійна компетентність соціального педагога – важлива складова професіоналізму, яка включає знання і ерудицію, проявляється в успішному вирішенні професійних завдань і дає змогу людині бути обізнаною в питаннях певної галузі суспільної діяльності, кваліфіковано вирішувати проблеми своєї професійної діяльності. Вона також передбачає наявність тих якостей особистості, котрі дають можливість діяти відповідально та самостійно. Важливим аспектом розуміння теоретичного змісту поняття компетентності є той, що вона є не засвоєнням певного набору знань, професійних навиків із певної спеціальності, а є поєднанням останніх із розвиненими конкретними здібностями та якостями

особистості, конкретними компетенціями, котрі в сукупності будуть сприяти ефективності професійної діяльності фахівця соціальної сфери [11, с. 282 – 283].

Компетентність – це комбінація взаємопов'язаних когнітивних і практичних вмінь, знань, мотивації, ціннісних і етичних характеристик, ставлень, емоцій та інших соціальних й поведінкових компонентів, які разом можуть бути мобілізовані для ефективної діяльності у конкретному контексті [6].

Важливим завданням функціонування системи професійної підготовки спеціалістів соціальної сфери є формування не просто системи спеціальних знань, умінь і навичок фахівця (соціального педагога), а формування саме системи (певного комплексу) компетенцій як інтегративної системи з урахуванням специфіки професійної діяльності (соціально-педагогічної діяльності в соціумі). Компетентність ставить високі вимоги до самостійності особистості соціального педагога, до його вміння брати на себе відповідальність, здатності діяти конструктивно, раціонально, гнучко, активно, творчо; оптимістичної самовіддачі життю, здатності поєднувати свою індивідуальність з умовами життя.

На основі аналізу позицій науковців-дослідників проблеми компетентнісного підходу, проблем професійної компетентності спеціаліста, можна зробити висновок, що професійна компетентність соціального педагога – це загальна здатність і готовність, яка ґрунтується на знаннях, вміннях, здібностях, цінностях, ставленні та досвіді, які дають можливість, використовуючи соціально-педагогічні технології роботи з клієнтом, вирішувати професійні завдання у типових і нестандартних ситуаціях у процесі професійної практики. Впровадження компетентнісного підходу у процес професійної підготовки соціальних педагогів означає формування комплексу професійних компетенцій фахівця – загально-теоретичних і практико-орієнтованих.

Перспективою подальших досліджень проблеми формування професійної компетентності соціального педагога вважаємо визначення і теоретичну характеристику структурних елементів професійної компетентності, дослідження процесу формування практико-орієнтованих компетенцій соціального педагога в процесі фахової підготовки.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
2. Докторович М. О. Професійна компетентність соціального педагога / О.М. Докторович // Вісник Глухівського ДПУ. — 2010. — Вип. 15. — С. 64—69.
3. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України [гол. ред. В. Г. Кремінь]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
4. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков, Г.М.Несен. — К.: Богдана, 2003. — 520 с. — 102 – 103.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности – новая парадигма результатов образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34—42.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. — М., 2004. — 42 с.
7. Карпенко О. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : [монографія] / Олена Карпенко. — К. : Коло ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова, 2007. — 374с.
8. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Лариса Григорівна Карпова. — Харківський держ. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2004. — 295 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І., Овчарук О. В., Паращенко Л. І.] ; заг.ред. О.В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — 112с.
10. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі : монографія / [Біла О.О., Гуменникова Т.Р., Кічук Я.В. та ін.] ; ред. Н.В.Кічук. — Ізмаїл : ІДГУ, 2007. — 236 с.
11. Кузь В. Г. Вища школа і система компетенцій педагога / В. Кузь // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України

: матеріали методологічного семінару. — К. : Педагогічна думка, 2009. — С. 282—288.

12. Національний освітній глосарій : вища освіта / [авт.-уклад. : І.І.Бабин, Я.Я.Болюбаш, А.А. Гармаш й ін.] ; за ред. Д.В.Табачника і В.Г.Кременя. —К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2011. —100 с.

13. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Поліщук Віра Аркадіївна. — Тернопіль, 2006. — 454 с.

14. Рудь М. В. Формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів у системі професійної підготовки у ВНЗ / М. В. Рудь // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 9 (196). — С. 266—272.

15. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство. За ред. І. Єрмакова. — К.: Контекст, 2000. — 336 с.

16. Халаш Г. Индивидуальные компетенции и запросы общества / Г. Халаш // Симпозиум «Ключевые компетенции для Европы»: док. (DECS/SE/Sec (96)1). — Страсбург, 1996. — С. 1.

17. Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования / А. В. Хуторский // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 55—61.

18. Шевченко Г. П. Концептуальна сутність компетентнісного підходу: європейський вимір / Г. П. Шевченко // Реалізація компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. — К. : Педагогічна думка, 2009. — С. 121–130.